

Adonajło, Aniela / Szelaąg, Janusz

Problemy epidemiologiczne regionu płockiego : część I

Notatki Płockie 11/6-40, 2-4

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROBLEMY EPIDEMIOLOGICZNE REGIONU PŁOCKIEGO

CZĘŚĆ I.

ZARYS HISTORYCZNY

Epidemie czyli choroby szerzące się nagminnie były jedną z ważniejszych przyczyn wstrząsów w życiu społeczeństw, towarzyszyły często innym klęskom żywiołowym jak powodziom, trzęsieniom ziemi, nieurodzajom oraz wojnom.

O epidemiach w Polsce w ubiegłych stuleciach, kiedy nie było zorganizowanej służby sanitarnej i nie prowadzono specjalnej dokumentacji, można znaleźć dość skąpe wiadomości w kronikach historycznych, aktach diecezjalnych i sądowych. Pierwsza wzmianka o epidemii w Polsce datuje się z 840 r. (wg Gedroycia). Trudno wyrobić sobie sąd, jakiego rodzaju były epidemie w ówczesnych latach, kronikarze nazywali je morzem, zarazą, „pestilentia magna”, okrutnym powietrzem, morowym powietrzem lub morową zarazą. Region płocki przewija się wiele razy w kronikach historycznych i aktach diecezjalnych jako teren objęty zarazą. Przypuszczalnie nie ominął Płocka panujący w latach 1312 — 1315 mór na Mazowszu, który wybuchnął po klęsce głodu. Wzmianki o zarazie w Płocku spotykamy w kronikach z 1451 r. Zaraza obejmowała wówczas Polskę i wiele innych królestw i księstw (również Czechy, Morawy, i Austrię). W Płocku rozpoczęła się ona w kwietniu i trwała do końca października. Wiele miast i wsi wówczas opustoszało na skutek wymarcia ludności. O rozmiarach śmiertelności w czasie tej epidemii świadczą notatki, że w Sochaczewie i innych miejscowościach chowano w jednym grobie po 40 osób dziennie. Z powodu panującej zarazy 24 października król Kazimierz Jagiellończyk chciał odłożyć umówiony z Krzyżakami w sprawach granicznych zjazd w Toruniu. W Gnieźnie nie mogło się odbyć 20 października posiedzenie kapituły. Epidemia ta kolejno obejmowała wszystkie dzielnice Polski i jeszcze w 1452 r. szerzyła się w diecezji krakowskiej, na Śląsku oraz na Litwie, a „była tak zjadliwa, że ludzie chodząc, siedząc, śpiąc i jedząc nagle zarażeni umierali”.

Następny okres, w którym w źródłach o zarazie jest wymieniony Płock, odnosi się do 1466 r., kiedy epidemia objęła całą Polskę i trwała rok. 25 stycznia tego roku kanonicy płocki zawiadamia zebranych prałatów i kanoników, że z tego powodu biskup nie może być obecny na posiedzeniu kapituły mającym się odbyć 2 II. O rozmiarach tej zarazy świadczy fakt, że w Namysłowie na Śląsku zabrała ona 2/3 ludności,

a na Ruś — w Nowogrodzie i ołonicach zmarło przeszło 230000 osób.

Po 10 latach, w 1476 r. księstwo płockie było znów dotknięte zarazą. Ludność była wtedy wycieńczona głodem na skutek zniszczeń, jakie poczynił nalot szarańczy na Polskę w 1475 r. Szarańcza przybyła z Węgier i poprzez Morawy, Śląsk ziemię sieradzka i łęczycką dostała się na Mazowsze, gdzie poczyniła największe szkody, niszczyła wszystkie zboża i drzewa. Ludność żywiła się ziołami polnymi i liśćmi. Dalsze notatki dotyczące zarazy na Mazowszu w roku 1480. Zaraza ta została zanieśiona z Węgier i w ciągu 3 lat przeszła przez całą Polskę, czyniąc ogromne spustoszenia wśród ludności: jakoby tylko co trzeci człowiek w Polsce pozostał przy życiu. W czerwcu 1480 r. umarł od zarazy w Jońcu biskup płocki. W 1483 r. papież Sykstus IV przesłał królowi Kazimierzowi modlitwę przeciw zarazie.

Płock jest wymieniony również w zapiskach dotyczących zarazy w Polsce w 1495 r.: jako tereny objęte zarazą wymienia się Gdańsk, Wielkopolskę i Mazowsze, a zwłaszcza Płock, Warszawę, Skępe i Płońsk. Z powodu zarazy nie mogło się w Płocku odbyć 8 września posiedzenie kapituły.

W 1507 r. Płock jest znów objęty zarazą, która panuje również w innych dzielnicach i miastach Polski. Na terenie Mazowsza wymieniona jest Warszawa, Pultusk i Płock. „Podejrzanę powiatrze” przeskodziło w zwołaniu synodu diecezji płockiej.

O istnieniu zarazy w Płocku i wielu innych miejscach dowiadujemy się ponownie z kronik obejmujących 1526 rok. Była to epidemia o szerokim zasięgu w całej Polsce i innych krajach. W Płocku zachorowania zaczęły się około 20 I-pca, a do świąt Bożego Narodzenia zmarło około 1100 osób. Spowodowało to ucieczkę kapituły z Płocka.

W 1541 r. sroży się zaraza w okolicach Włocławka, Piotrkowa, Poznania, a także Płocka, gdzie trwa od sierpnia do grudnia. Z powodu pomoru 10 grudnia król odkłada na rok sejm, mający odbyć się w Piotrkowie 6 stycznia 1542 r. Zaraza ta przyjęła szczególnie zjadliwy charakter w 1542 r., w Poznaniu zmarło wtedy od lipca do listopada 5000 ludzi. Zamożniejsi obywatele wraz z radą miejską uciekli z miasta wcześniej. „Po całych dniach wszystkimi ulicami wnoszono trupy”. W 1544 r. znów panowała zaraza w Płocku i Rawie. Trwała ona od maja aż do końca roku; z tego powodu „kapituła przyjęła w Pultusku biskupa Maciejowskiego, przybywającego na ingres”.

¹⁾ Zakład Epidemiologii Państwowego Zakładu Higieny w W-wie. Kierownik: prof. dr med. J. Kostrzewski.

²⁾ Wojewódzka Stacja Sanitarно - Epidemiologiczna w Aninie.

Wielka epidemia panowała w 1552 r. W sierpniu grasowała na Kujawach i w okolicach Poznania, a w samym Poznaniu umarło na nią kilka tysięcy osób. Po pojawieniu się zarazy w kilku domach Płocka, kapituła postanowiła opuścić miasto i uchwaliła na posiedzeniu 11 lipca specjalne wynagrodzenie dla tych, którzy pozostaną przy kościele na czas zarazy.

Ogromna epidemia o niespotykanych przedtem rozmiarach pojawiła się w Polsce w 1571 r., a szczyt epidemii przypadał na 1572 r. Kronikarze notowali, że takiego „powietrza srogiego” za ich pamięci jeszcze nie było. Była to ogromna klęska dla ludności Polski. Przebieg zarazy był gwałtowny. W Krakowie np. pierwsze zachorowania dały się zauważyć we wrześniu, a od 1 października już notowano po kilkadziesiąt w ciągu tygodnia; Płock był dotknięty zarazą od września 1572 r., jak również inne okolice Mazowsza—Warszawa, Pułtusk, Okuniew. W Warszawie z powodu zarazy rozwiązano sejm.

W 1580 r. choroby zakaźne szerzyły się znów w całej Polsce. Z miast Mazowsza, jako obięty zarazą wymieniony jest Pułtusk, który bardzo ucierpiał (Pułtusk był drugą siedzibą biskupów płockich).

W 1603 r. panowała w Płocku epidemia czerwoni, bowiem wypróżnienia były krwawe i ropne. Kroniki podają, że przybyła ona z Radzikowa przez Płońsk „poprzez zakażony miód, przykryty brudną szmatą”. Ludność uciekała z miasta do lasów. Dalej dowiadujemy się ze źródeł o zarazach panujących w Płocku w r. 1629—1630 w czasie Wojny Szwedzkiej. W II połowie XVII w. epidemie często pojawiały się na Mazowszu i obejmowały także Płock. W 1652 r. podczas epidemii w Warszawie, Pułtusku i Przasnyszu król Jan Kazimierz uciekł przed zarazą do Nieporętu, a rada miejska wyasygnowała 1000 zł na bezpłatne puszczanie krwi i lekarstwa dla chorych. W 1655 r. Płock był dotknięty znów epidemią czerwoni, która szczególnie szerzyła się wtedy w wojsku, powodując dużą śmiertelność. W 1662—64 r. zaraza była w Płocku i w Warszawie. W Płocku zmarło wówczas 1400 osób. Dowiadujemy się że domy chorych zabijano skoblami i wrzeczadkami i chorym dostarczano tylko żywność.

W 1677 r. powołano w Warszawie burmistrzów „powietrznych”, zmarło wtedy od zarazy ok. 2000 osób. Zaraza ta obejmowała również Płock. O dalszych epidemiach w Płocku dowiadujemy się w roku 1699 i w latach 1709 do 1711, kiedy morowe powietrze wyniszczyło ostatnią ludność w mieście i tak już spustoszo- nym przez Szwedów. W latach 1779—1790 panowała się w Polsce „morowa zaraza lub morowe powietrze zwane dżumą”. Warszawę opasano wtedy wałem i okopami, aby w ten sposób uchronić miasto przed wtargnięciem zarazy. W 1833 r. panowała ospa w całej Polsce. Epidemie cholery nękały Polskę w r. 1892 w okresie IV pandemii cholery, a później w 1905 r. w okresie V pandemii cholery. Można

przypuszczać, że epidemie te, mające szeroki zasięg, nieominęły również Płocka. W okresie zaboru rosyjskiego występowały w Płocku masowe epidemie duru brzuszego, duru płamistego i ospy naturalnej.

Z chorób zakaźnych, które były rejestrowane w Płocku w okresie międzywojennym, na pierwsze miejsce wysuwa się dur brzuszny, który na tym terenie panował endemicznie i utrzymywał się stale na wysokim poziomie pod względem zapadalności. W latach 1926—1935 średnia zapadalność na dur brzuszny wynosiła dla Polski 48 przypadków na 100.000 ludności, dla województwa warszawskiego 76, natomiast dla powiatu płockiego 85 na 100 000. Bezwzględne liczby zachorowań wahały się w tych latach w powiecie płockim od 74 w 1931 r. do 130 w 1929 r. Na wysokim poziomie utrzymywała się w tych latach również w powiecie płockim zapadalność na płonicę, błonicę i odrę. Średni współczynnik zapadalności na płonicę za lata 1926—1935 wynosił 144 na 100 000, a dla błonicy 54. Wysoką zapadalnością odznaczała się jaglica, która w powiecie płockim dawała kilkaset zachorowań, a w 1930 r. nawet 1066 zachorowań. Jaglica panowała endemicznie w powiecie płockim, o czym świadczą dane za lata 1907—1913 o stanie zdrowia poborowych, którzy byli zakażeni jaglicą w 3,1 do 8°%. Duże było w powiecie płockim rozprzestrzenienie gruźlicy (ok. 200 zgonów rocznie). Częste były epidemie włośnicy, szczególnie wśród kolonistów niemieckich, którzy spożywali mięso wieprzowe w stanie surowym.

W pierwszych latach po II wojnie światowej Służba Zdrowia w Polsce Ludowej zdołała wstrzymać fale epidemii takich chorób zakaźnych, jak dur brzuszny, dur wysypkowy, czerwotka lub błonica. Już w roku 1948 stan epidemiczny kraju dorównywał sytuacji epidemicznej, jaka była w Polsce w latach 1936—1938.

W powiecie płockim powstają po II wojnie światowej nowe placówki służby zdrowia, wzrasta liczba oddziałów i łóżek szpitalnych. Na skutek działalności służby zdrowia, jak masowe szczepienia ochronne, a także wprowadzenie nowych środków leczniczych, jak antybiotyki, zmniejszyła się znacznie liczba zgonów z powodu chorób zakaźnych. W latach 1953—1955 nie było w powiecie płockim żadnego zgonu z powodu płonicy (w latach 1933—35 umierało na płonicę średnio 59 osób rocznie) oraz obniżyła się wielokrotnie liczba zgonów na dur brzuszny, odrę, błonicę, grype, gruźlicę. Średnie współczynniki zapadalności za lata 1951—1955 wynosiły: dla duru brzuszego — 39 na 100.000, płonicy — 68, błonicy — 133 na 100 000. Wysoka zapadalność na błonicę w powiecie płockim, przewyższająca zapadalność z okresu przed II wojną światową, była związana z ogólnym nasileniem epidemicznym błonicy w Polsce w latach 1951—54. Wskaźnik zapadalności na błonicę w Polsce w r. 1954 wynosił 163 na 100 000, był to poziom nierejestrowany nigdy w Polsce poprzednio. Zapadalność na bło-

nicę w powiecie plockim przewyższała jeszcze ogólny wskaźnik dla kraju i dla województwa warszawskiego: wynosił on w 1955 r. np. 195 w powiecie plockim, 137 w Polsce i 119 w woj. warszawskim. Dużo zachorowań rejestrowano w powiecie plockim w latach 1951—55 na odrę (łącznie 439) i ksztusiec (łącznie 363 zachorowania).

W latach 1951—1954 notowano w Płocku duże nasilenie grypy, łącznie zgłoszono za te lata 11 657 zachorowań. Szczególnie duża zapadalność cechowała rok 1954, kiedy cały kraj był

objęty epidemią grypy. W Płocku zachorowało wówczas 4110 osób, czyli przeszło 10% ludności.

W dużym stopniu zmniejszyła się liczba zgonów z powodu gruźlicy. W latach 1933—1935 gruźlica była w powiecie plockim przyczyną zgonów w 658 przypadkach, natomiast w latach 1953—1955 tylko w 236.

Kształtowanie się zagadnień epidemiologicznych w ostatnim dziesięcioleciu (1956—1965), a zwłaszcza wpływ procesu uprzemysłowienia Płocka na sytuację epidemiczną, zostanie omówione w części drugiej.

PIŚMIENNICTWO

1) Bartnik T., Bogacz J., Mystkowska-Gorazdowska M., Piekutowska B., Suwała Z.: *Wieś Płocka dzisiaj i przed 20 laty*, Warszawa, 1958.

2) *Choroby zakaźne w Polsce i ich zwalczanie w latach 1919-1962*: pod redakcją J. Kostrzewskiego, Warszawa 1964.

3) Gąsiorowski L.: *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*, Poznań 1854.

4) Giedroyc F.: *Mór w Polsce w wiekach ubiegłych*, Warszawa, 1899.

5) Kacprzak M.: *Wieś plocka - warunki bytowania*, Warszawa 1937.

6) *Kronika epidemiologiczna - pod redakcją M. Kacprzaka*, Warszawa (lata 1926—1936).

7) Namaszyńska S.: *Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1649—1700* Lwów 1937.

8) Nowowiejski A. J.: *Płock-1930*.

9) Waławender A.: *Kronika klęsk elementarnych w latach 1450-1586*, Lwów 1932.

10) *Sprawozdania statystyczne-Archiwum Wojewódzkiej Stacji Sanitarnej-Epidemiologicznej w Aninie*.

JAKUB CHOJNACKI

INWESTYCJE NIEMPRZEMYSŁOWE W PŁOCKU I ICH WYKONANIE W LATACH 1961 — 1965

Okres 1961—1970 to dekada lat stanowiących punkt zwrotny w rozwoju Płocka na przełomie dwu tysiącleci jego istnienia. W tym historycznym dziesięcioleciu powstaje nowoczesna ekonomiczna baza rozwoju miasta i regionu, stanowiąca fundament awansu mieszkańców. Dzieje się to w wyniku urzeczywistnienia II i III Narodowego Planu Pięcioletniego, zmieniających generalnie obraz miasta.

Płock stanowi obecnie jeden z najsilniejszych ekonomicznie ośrodków Mazowsza, a równocześnie ośrodek produkcyjny, odgrywający coraz większą rolę w całej gospodarce Kraju.

W latach 1961—1965 „inwazja” wielkiego przemysłu chemicznego spowodowała powstanie plockiego, dynamicznie rozwijającego się okręgu przemysłowego.

Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne — będące zespołem fabryk chemicznych, Fabryka Maszyn Żniwnych, Płocka Stocznia Rzędna, Płockie Zakłady Mięsne, Przedsiębiorstwo Jajczarsko-Drobiarskie, Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego, Zakłady Stolarki Budowlanej — to nazwy niektórych zakładów produkcyjnych znane nie tylko w kraju, lecz również na kontynentach świata.

Na koniec 1965 r. z ogólnej liczby 28.468 zatrudnionych (bez uczniów) w plockiej gospodarce społecznej — 11.352 osób (a więc

40%) pracowało w przemyśle — 7.547 osób (tj. 26%) w budownictwie.

Przemysł ten wytworzył w 1965 r. produkcję globalną o wartości 4.911 mln zł¹⁾ (w tym 57% tj. 2.800 mln zł — MZRI²⁾) co w przeliczeniu na jednego stałego mieszkańca wynosi 89.300 zł (przeciętna krajowa: 23.100 zł). W porównaniu z rokiem 1960, kiedy to wytworzono wartość 1.475 mln zł, czyli na mieszkańca 34.000 zł (ówczesna przeciętna krajowa — 16.200 zł) nastąpił wzrost wartości produkcji o 233%.

W 1965 r. Płock wytworzył 18% produkcji przemysłowej woj. warszawskiego, a w 1960 r. — 10%.

Cechą charakterystyczną wzrostu gospodarczego Płocka są wielkie nakłady inwestycyjne na budowę nowych oraz rozbudowę i modernizację starych zakładów pracy. Uchwałą Nr IV/16/61 Sesji MRN z dnia 27.X.61 r. w sprawie 5-letniego planu gospodarczego m. Płocka na lata 1961—1965 przeznaczono na inwestycje ogółem 7.379,2 mln zł (23% nakładów inwestycyjnych woj. warszawskiego), z tego 83% tj. 6.164,5 mln zł, na budowę Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych oraz na inwestycje produkcyjne w innych zakładach przemysłowych — 191,2 mln zł, a 1.214,7 mln zł na inwestycje nieprzemysłowe. Porównanie